

Hans Maier
Katoliku kirik
(loeng 18.10.04)

8. ptk: Kirik valgustusajastul

1. Ühtne käsitlus valgustusajast üksikutes Euroopa riikides puudub. Eelkõige ajalise määratluse, Valgustuse alguse ja lõpu kohta ei ole ühtset arvamust. Millal algab valgustusajastu? Kas see on vaid üks faas Uusaja laiemas ratsionaliseerimisprotsessis? Või on see selgelt eristatav kui “vulgariseerimine”, rahvalgustusele suunatud pedagoogilis-poliitiline liikumine? Tänapäeva uurimine kaldub pigem teise teesi poole.

2. Ühtne pole ka katoliku kiriku suhtumine valgustusliikumisse. Prantsusmaa kohta on teada, et vaimulikud osalesid kuni 1740. a Valgustuse kasvatus- ja haridustöös. Alles pärast seda toimub tagasitõmbumine – kuna Valgustus võtab nüüd avalikult kirikuvaenuliku hoiaku (Voltaire'i “*Écrasez l'infâme!*”). Pikemat aega kestab Valgustuse mõju saksakeelsetes riikides ja Ida-Euroopas.

3. Katoliiklust ühendab Valgustusliku mõtlemisega kaks “silda” (lisaks sellele, et keskne mõiste “valgustus” [*enlightenment, lumières, illuminismo, verlichtung*] seostub keeleliselt vana teoloogilise õpetusega kirgastumisest – *illuminatio*): a) kristlik enesetunnetus, b) “kõigile inimestele” suunatud kiriku “misjonaarne” pedagoogika.

a) On olemas – müstika kaudu ilmnev – kristlik tung enesetunnetamise ja enese teadvustamise poole: antiikne “Tunne iseennast!” kristlik-asketlikus rüüs. Inimene õpib tundma oma loomust, jõudes refleksiooni abil iseendani. Kui inimliku subjektiivsuse allikana mõistetakse Jumalat ennast, siis ei pea kristluse dialoog Uusajaga, Valgustusega, “Autonoomiaga” olema ainult tõrjuv ja vaenulik. b) Valgustusele omane usk “inimsoo kasvatamise” võimalikkusse – siingi on tegu (sekulariseerunud) kristliku pärandiga.

4. Katoliku kiriku kriitika valgustusliikumise suhtes algab siis, kui viimane püüab kirikut konkurendina maha raputada ja hävitada, kui Valgustus väidab, et “miski pole kõrgem inimesest” ning asub ateistlikule positsioonile. (Valgustuse hoiak kiriku suhtes on muidugi paikkonniti erinev.) Sellele lisandub üsna varakult katoliiklik kriitika Valgustuse “sotsiaalse nõrkuse” suhtes: katoliikliku sotsiaal-õpetuse peamine eesmärk on korrigeerida piiramatut individualismi.

9. ptk: Kirik ja Prantsuse revolutsioon

Katoliku kiriku suhtumine Prantsuse revolutsiooni on läbi teinud mitmeid faase, mis ulatuvad algsest poolehoiust ägeda hukkamõistuni. Pärast veriseid kokkupõrkeid jakobiitide valitsuse ajal on kirik ja revolutsioon olnud sajandeid lepitamatud vaenlased. Alles 19. sajandi lõpul toimub ettevaatlik lähenemine. 20. sajandil ühendab katoliku kirikut ja demokraatlikke valitsusi võitlus kaasaja totalitaarsete režiimide vastu. Inimõiguste tagamine kirikliku õpetusameti kaudu loob veelgi rohkem kokkupuutepunkte.

1. Paavstide esimeses seisukohavõetus Prantsuse revolutsiooni kohta (Pius VI-nda *breve* "Quod aliquantum" 10. märts 1791) heidetakse revolutsiooni vabaduse-õpetus täielikult kõrvale, isegi kuulutatakse absurdseks: arvamus, et inimesed on sünni poolest vabad ja võrdsed (maistes tingimustes, mitte paradiislikus algseisundis!) on paavsti jaoks "mõttetu".

2. Veelgi teravamalt ja ühemõttelisemalt formuleerivad Gregorius XVI ja Pius IX 19. sajandil kiriku vastuväited liberaalsete vabaduse-õpetuste suhtes. 1864. a "*Syllabus*'es" mõistetakse ühes panteismi, naturalismi ja ratsionalismiga hukka ka "moodne liberalism". Alles paavst Leo XII (1878-1903) eemaldub ettevaatlikult neist äärmuslikest positsioonidest (jääb aga rangelt eitavale seisukohale religioonivabaduse suhtes).

3. Nõnda kuulutab alles II Vatikani kirikukogu oma "Usuvabaduse dekreedis" (1965) pidulikult isikute ja kogukondade õigust ühiskondlikule ja kodanlikule vabadusele usuasjades. See sünnib teadvustades tõsiasja, "et kõik rahvad liituvad üha enam tervikuks, et erineva kultuuri ja religiooniga inimesed üha tihedamalt kokku puutuvad ja et isikliku vastutuse tunnetamine on üha kasvamas." (*Dignitatis Humanae* 15)

4. Esimesel Prantsusmaa visiidil 1. juunil 1980. a ütleb paavst Johannes Paulus II *Le Bourget*' lennujaamas: "Igaüks teab, milline koht on vabaduse, võrdsuse ja vendluse ideel teie kultuuris ja ajaloos. Õigupoolest on need kristlikud mõtted... Ma ütlen seda, olles teadlik, et need, kes esimestena selle idee formuleerisid, ei pidanud silmas inimese liitu igavase Tarkusega, kuid nad tahtsid siiski tegutseda inimese heaks."